

Les imatges de la immigració a Mallorca: interpretacions de la multiculturalitat i la ciutadania¹

Antònia Pascual Galmés

¹ Pascual, A. (2006) Las imágenes de la inmigración en Mallorca. Interpretaciones de la multiculturalidad y la ciudadanía. Tesis doctoral presentada al departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Facultat d'Educació de la Universitat de les Illes Balears.

RESUM

Aquest article sintetitza les conclusions més destacades de la tesi doctoral Les imatges de la immigració a Mallorca. Pretén elaborar un mapa dels discursos sobre l'alteritat a Mallorca a partir de l'anàlisi de diversos grups de discussió i entrevistes obertes. Partint de la detecció de les distintes visions del fenomen migratori, s'analitzen els ressentiments i les actituds xenòfobes i el paper que juga la institució escolar en la construcció d'un discurs més igualitari.

RESUMEN

Este artículo sintetiza las conclusiones más destacadas de la tesis doctoral Las imágenes de la inmigración en Mallorca. Pretende elaborar un mapa de los discursos sobre la alteridad en Mallorca a partir del análisis de varios grupos de discusión y entrevistas abiertas. Partiendo de la detección de las distintas visiones del fenómeno migratorio, se analizan los resentimientos y las actitudes xenófobas, así como el papel que juega la institución escolar en la construcción de un discurso más igualitario.

CONTEXT DE L'ESTUDI: LA IMMIGRACIÓ A LES ILLES BALEARS

En el cas de la societat balear, la immigració no és un fet nou ni menor, sinó que ha estat durant anys la clau fonamental del progrés demogràfic, econòmic i cultural. La immigració ha contribuït a desenvolupar la indústria turística, la immigració interior i europea s'ha anat inserint sense perdre les seves arrels dins l'entramat social, no obstant això, ara el que és més o menys nou, és la consolidació de la immigració extracomunitària i el procés d'integració a la societat balear.

Efectivament, la presència de població immigrant a les Illes Balears presenta increments percentuals molt elevats. Aquesta evolució significaria per a les Illes una població total de 420.941 persones no nascudes a la comunitat autònoma amb data 1/1/2005, el que representa el 42,8% de la població de les Balears. D'aquests, un 24,9% hauria nascut a una altra comunitat autònoma i un 17,9% a un país estranger. Dels nascuts a l'estranger, cal destacar l'augment progressiu d'immigrants procedents de països extracomunitaris. Per tant, el flux migratori balear es caracteritza per la seva complexitat i diversitat (diferents llengües, religions, aspectes, coneixements, riquesa, composició ètnica, característiques laborals, condicions de vida...) A més, les previsions per al futur immediat plantegen una continuïtat dels fluxos migratoris, encara que pareix probable que progressivament no presentin l'acceleració que han mostrat fins aleshores.

La política autonòmica d'immigració duta a terme per incorporar aquestes onades d'immigrants es plasma i canalitza mitjançant plans integrals d'atenció als immigrants. L'any 2005, s'ha creat la Conselleria d'Immigració i Cooperació i s'ha editat el II Pla integral d'atenció a les persones immigrades de les Illes Balears.

Amb l'arribada d'immigrants, s'han produït canvis a l'espai social, sobretot en el mercat laboral, a l'educació i a la vida política que han transformat la vida quotidiana dels individus i les seves

relacions socials. Els «autòctons» s'han vist obligats a relacionar-se amb «l'altre» en la seva vida diària, ja que els immigrants formen part de l'espai social. Com veiem, la immigració balear ve determinada per la diversificació de fluxos, la seva notable visibilitat, la consolidació de les xarxes migratòries i l'aparició d'enclaus ètnics. A principi de 2006, Mallorca és, com la resta d'Europa, un territori cada vegada més multicultural, multiètnic i multiconfessional.

La institucionalització de la immigració a Mallorca ha creat un debat social, que és el tema principal d'aquesta investigació. Pretenem reflexionar sobre el tracte social que es dona al fenomen de la immigració, el qual es tracta com un fet especial o excepcional, i com un problema a resoldre. En realitat, el punt de partida de la nostra anàlisi és, concretament, la construcció d'«allò aliè» en contraposició a la construcció del que és propi. Això ens dur a analitzar com és entesa la multiculturalitat i quines formes de gestionar-la es proposen per donar resposta a la immigració.

Objectius i disseny de la investigació:

El propòsit principal de la nostra investigació és conèixer les visions de la immigració a Mallorca; ens hem centrat a analitzar els discursos actuals sobre la immigració, així com les implicacions i efectes del fenomen migratori a l'illa de Mallorca. El que ens interessa es pot sintetitzar amb els punts següents:

- a) Elaborar un mapa de les posicions discursives o visions del fenomen migratori.
- b) Determinar com i quan apareixen ressentiments i actituds xenòfobes.
- c) Determinar quines construccions resulten eficaces a l'hora de construir un discurs en pro de la igualtat.
- d) Analitzar el paper que juga la institució escolar en la construcció d'un discurs més igualitari.

El nostre punt de partida és l'estudi de la immigració extracomunitària a Mallorca des del punt de vista de la societat receptora² i el que ens interessa és conèixer què diuen els participants en els grups de discussió i a les entrevistes obertes, dissenyades per discutir sobre aquest tema. A més, quan estudiem el cas particular de la societat mallorquina no es pot oblidar la importància que tenen altres fluxos migratoris com són la immigració peninsular (forasters) i la comunitària (estrangers), els quals es complementen i es mesclen per ser la clau fonamental del progrés demogràfic, social, econòmic i cultural.

Per arribar als nostres objectius, hem utilitzat una metodologia qualitativa de caràcter estructural basada en el disseny de grups de discussió i entrevistes obertes, perquè ens permet captar i analitzar en profunditat el discurs parlat (més o menys espontani) dels subjectes i grups socials, la

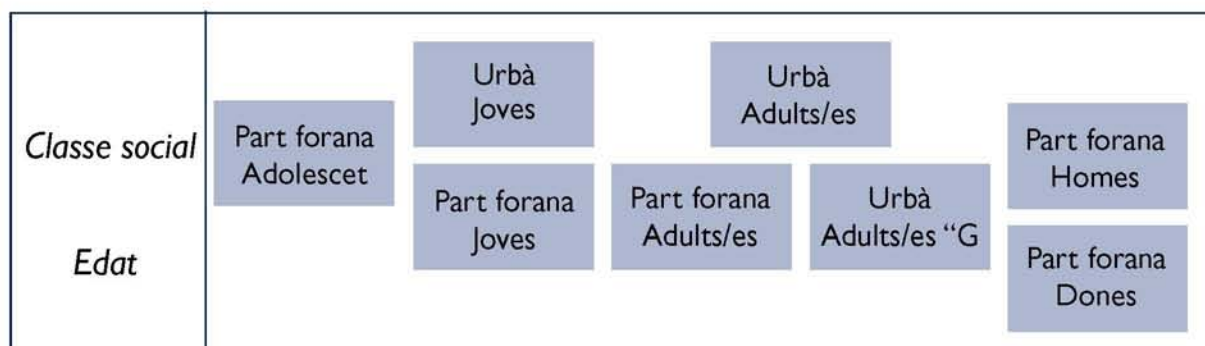
² S'ha de tenir en compte que el moviment migratori quan afecta un volum important de població, té conseqüències per a aquesta societat. Aquestes conseqüències arriben a totes les facetes de la vida individual i col·lectiva: econòmica, política, cultural, demogràfica, cívica, psicològica... Sense oblidar que després de l'afluència migratòria comença una etapa important a tenir en compte: l'ajustament de la convivència entre la població autòctona i immigrant; un ajustament que repercu-teix els dos col·lectius.

qual és la que s'ajusta més adequadament als nostres objectius. Es varen fer vuit grups de discussió³ i setze entrevistes obertes.

S'ha intentat que la mostra del disseny general dels grups de discussió sigui heterogènia incloent:

- Diversos estrats socials (classe mitjana-alta, classe mitjana-mitjana, classe mitjana-baixa)
- Diversos nivells d'estudis (persones que estan estudiant batxillerat / persones que han cursat estudis universitaris / persones que no han cursat estudis universitaris i estan fora de l'àmbit escolar)
- A ambdós sexes
- A persones residents a distints nuclis de població (Palma / part forana)
- A distints grups d'edat (adolescents / joves / persones adultes / persones madures).

Esquema del disseny dels grups:

Font: elaboració pròpia.

Les entrevistes en profunditat es fan a determinats perfils sociològics que ens donen informació rellevant per als objectius de l'estudi: persones vinculades al món de l'educació formal i persones que treballen directa o indirectament amb immigrants.

Persones vinculades al món de l'educació formal	Responsables de programes relacionats directa o indirectament amb immigrants	4 entrevistes
	Professors educació primària i secundària	6 entrevistes
Persones que treballen directa o indirectament amb immigrants	Responsables programes atenció immigrants, empresari, capellà església catòlica, membre fòrum social universitari	7 entrevistes

³ S'ha dut a terme la transcripció i l'anàlisi detallat de set grups de discussió, el vuitè, fet a la darrera fase de la investigació, consisteix en un «grup control» fet amb l'objectiu de conèixer la percepció cap a la immigració magribina després dels atemptats de l'11 de març de 2004, a Madrid.

Les entrevistes a persones vinculades al món de l'educació es duen a terme amb l'objectiu d'analitzar les actuacions de l'Administració en el camp de l'educació formal i la immigració, i també per conèixer com actuen i quina experiència té el personal docent en matèria migratòria.

Les entrevistes fetes a persones que treballen directa o indirectament amb immigrants pretenen obtenir informació sobre les repercussions i aportacions de la immigració tenint en compte el tipus de treball dels entrevistats.

La metodologia de l'anàlisi del discurs escollit és el social/hermenèutic que ens obliga a situar els discursos en un context social, entès com un conjunt de referents sociogrups que atorguen significacions al discurs. El que cerquem és el significat de les accions dels subjectes.

PRESENTACIÓ DELS DISCURSOS

L'estratègia de formació de grups de discussió i entrevistes obertes, ens ha permès enunciar cinc grans discursos, que en la vida real es mesclen i enllacen sense que es notin els punts d'unió: la posició de rebuig, la proteccionista, la cívica, la posició oportunista i la igualitària. A continuació, es presenta un quadre en forma d'esquema de les distintes posicions ideològiques entorn de la immigració.

QUADRE ESTRUCTURAL DE LES POSICIONS IDEOLÒGIQUES RESPECTE A LA IMMIGRACIÓ

Camp conservador		Camp de tolerància		Camp progressista	
1) Posició de rebuig	2) Posició proteccionista	3) Posició cívica	4) Posició oportunista	5) Posició igualitària	
1.1. Odi al de fora	2.1. Exaltació del que és propi	3.1. Culte als valors democràtics en estat rígid: igualtat, llibertat, dignitat.	4.1. Culte al progrés capitalista	5.1. Defensa de noves ciutadanes i suport a la participació social	
1.2. La immigració com a problema social, polític, econòmic i cultural	2.2. La immigració com un problema per a la cultura autòctona	3.2. La immigració, una mirada paternalista	4.2. La immigració, una necessitat per al progrés econòmic	5.2. La immigració, igualtat per a tots/es i plena ciutadania	
1.3. La multiculturalitat: crítica a la diversitat cultural de les societats humanes	2.3. La multiculturalitat: suposa una amenaça per a la conservació de la cultura autòctona	3.3. La multiculturalitat: elogi de la diferència i la diversitat atenant a les pràctiques grupals	4.3. La multiculturalitat: elogi de la diferència i la diversitat en base a la llibertat individual	5.3. La multiculturalitat: defensa dels drets universals i la idea d'igualtat	
1.4. Ciutadania: recolzament apolítiques de nacionalitat i ciutadania restrictives	2.4. Ciutadania: es dóna facilitats a l'accés a la ciutadania per facilitar la seva integració entesa com a assimilació	3.4. Ciutadania: es dóna facilitats a l'accés a la ciutadania per facilitar la seva integració entesa com a assimilació	4.4. Ciutadania: planteja una ciutadania igualitària i inclusiva basada en la llibertat individual i en la neutralitat cultural de l'Estat	5.4. Suport a una nova ciutadania plural i inclusiva per aconseguir la integració social i el reconeixement de la igualtat de drets atenant a les pràctiques grupals.	
1.5. Racisme obert	2.5. Racisme subtil	3.5. Racisme subtil	4.5. Racisme subtil	5.5. No racisme	

Font: Elaboració pròpia

Posició de rebuig

- Rebuig obert i explícit cap als immigrants.
- Entén la immigració com un problema: els immigrants són competidors en el camp laboral, en l'adquisició de drets socials i polítics, es relaciona immigració i delinqüència.
- Pretén mantenir els immigrants al marge dels drets de ciutadania i es justifiquen polítiques de control i accés restringit. Descontent cap a la política migratòria.
- Es mitifica la cultura homogènia, es té una visió essencialista de la cultura. Defensa el principi d'assimilació: integració com un procés de tendència unidireccional. Superioritat de la cultura autòctona.

Posició proteccionista

- Discurs volcat a preservar la cultura autòctona, la por a la pèrdua d'identitat el dur a justificar polítiques d'exclusió. Visió essencialista de la cultura. Integració com un procés de tendència unidireccional.
- Entén que la llengua és el mecanisme més important de reproducció cultural i veu «els altres» com a enemics potencials per preservar la llengua autòctona.
- Mostra cert recel a l'hora de garantir drets poliètnics als immigrants, malgrat tot, és partidari de garantir drets socials perquè els immigrants puguin tenir una vida digna.

Posició cívica

- Por a la pèrdua dels valors democràtics (igualtat, llibertat, dignitat...), a què la immigració acabi amb l'estat del benestar.
- Discurs paternalista. La idea que només els «autòctons», en funció de les seves capacitats o de la seva ciutadania, són capaços de prendre decisions s'utilitza per justificar polítiques d'exclusió.
- D'acord amb la política de murs i quotes: només podem acceptar un número limitat de gent nova si els volem garantir una vida digna. Un creixement poblacional insostenible converteix els immigrants en «cap de turc».
- Discurs ple de bones intencions: tolerància, respecte cap a les minories, partidari de garantir drets socials als immigrants i recel a concedir drets polítics.
- Conté reflexos multiculturalistes. Discurs contradictori.

Posició oportunista

- Lectura economicista de la societat: la desigualtat social és inevitable. Idea de jerarquia social, situen a d'alt de l'escala social valors com la competitivitat, l'èxit professional i el consum ostentós.
- Lectura funcionalista i oportunista de la immigració: la immigració contribueix al desenvolupament econòmic de la regió. La funció dels immigrants és aportar a l'empresari la mà d'obra que necessita.
- Defensa de la cultura del mestissatge, «melting-pot».
- En lloc de parlar de diferències de cultures parlen d'educats i no educats.

Posició igualitària

- Dóna prioritat a les semblances entre els éssers humans i la noció d'igualtat, tenint en compte les relacions de poder i les dinàmiques d'exclusió que s'estableixen a la societat.
- Parteix d'un concepte de cultura dinàmic i canviant. Entén la integració cultural com un enriquiment mutu.
- Idea de societat plural i dret a l'expressió de la pròpia identitat articulada amb la participació social i la ciutadania.
- Necessitat de regulació dels fluxos migratoris, entesa no com una limitació de la llibertat de moviment, sinó com una ordenació dels fluxos des de l'administració, ordenats en funció de les característiques del mercat laboral de la societat d'acollida, donant informació als immigrants i potenciant la cooperació internacional.

PRESENCIA DELS DISCURSOS

Els discursos es distribueixen de forma relativament uniforme entre els dos sexes. No obstant això, ens trobam que les actituds més rígides i intolerants s'atenuen amb l'edat; així, la posició de rebuig apareix amb més intensitat en el grup de joves d'entre 24 i 30 anys sense estudis superiors. Des d'un punt de vista socioestructural, entre els grups d'estatus social, la variable educació juga un paper important.

L'explicació que podem oferir de per què sorgeixen actituds xenòfobes i hostils cap als immigrants seria, en part, la falta d'alternatives en els plans de vida i en la interpretació de coneixements de la vida i, per una altra banda, la defensa i imposició d'interessos socials individuals. La falta d'alternatives en els plans de vida propicia la por a una possible mobilitat de classe descendent, la qual cosa facilita que determinats grups (especialment joves que inicien la seva carrera professional amb escassos estudis) mantinguin actituds més rígides cap a la multiculturalitat. La falta d'alternatives en els plans de vida vénen marcades per la por als canvis socials, a situacions noves, per al «desordre»,

que es percep com una possible pèrdua de poder i control social. Per altra banda, la defensa i la imposició d'interessos socials individuals duu una desconfiança cap al funcionament de les institucions (sistema educatiu, judicial, polític...) per afrontar conflictes. Això significa que el fracàs de la política migratòria espanyola en l'organització de fluxos d'entrada ha accentuat, en aquells que tendeixen a individualitzar la superació de conflictes, l'aparició de prejudicis i estereotips cap als immigrants.

Així mateix, constatem que, en els grups i les entrevistes, les actituds xenòfobes i el racisme obert que mostra aversió i menyspreu cap als immigrants apareix de forma superficial. No obstant això, sí que predominen els ressentiments cap als immigrants, ressentiments que hem anomenat racisme subtil. Des d'un punt de vista socioestructural, el racisme apareix de forma més oberta i explícita entre els grups de classe mitjana-baixa i de forma més subtil i encoberta en els grups de classe mitjana-alta. El model d'argumentació més subtil i encobert presenta un missatge verbal aparentment igualitari en el qual els ressentiments es presenten en estat invisible, carregats de justificacions. És un discurs aparentment igualitari en què s'amaga la idea de diferència i que ha adquirit un discurs moral molt poderós pretenent humanitzar els mecanismes d'exclusió.

Les raons d'aquests ressentiment es troben en orientacions que es deriven en plans de vida amb més alternatives que els discursos amb una actitud xenòfoba, però amb una gamma de concepcions discursives que abasta des d'orientacions cap al rendiment i la imposició del mercat en totes les esferes de la vida —posició oportunista—; a orientacions guiades a mantenir l'estat del benestar: polítiques de plena ocupació, polítiques d'igualtat entre sexes... —posició cívica— o bé, orientacions dirigides a mantenir una identitat cultural pròpia —posició proteccionista.

En general, en el debat sobre la construcció «dels altres» són els magribins, els gitanos i els peninsulars pobres els col·lectius pitjor valorats, aquells que viuen una situació de pitjor desavantatge social. A l'anàlisi dels grups i les entrevistes, constatem que les diferències socials faciliten l'aparició de prejudicis i estereotips cap als immigrants, per tant, ens atrevim a afirmar que, més que diferències culturals, són les diferències socials i econòmiques l'antítesi de la cohesió i la ciutadania i que la xenofòbia se sustenta en aquestes desigualtats.

Una menció especial mereix el col·lectiu magribí, que després dels atemptats de l'11 de setembre de 2001 a Nova York i Washington i especialment els de l'11 de març de 2004, a Madrid, en els grups analitzats, s'intensifiquen les teories apocalíptiques de «xoc de civilitzacions». Després dels atemptats, s'ha potenciat un clima hostil cap a la immigració islàmica que ha alimentat prejudicis i que contradiu les necessitats econòmiques que tenim a l'illa de Mallorca. Prejudicis que se sustenten a solemnitzar la supremacia occidental i l'estigmatització essencialista del món musulmà.

Construccions eficaces per construir un discurs més igualitari

Dels resultats d'aquesta investigació, es desprèn que la variable educació és la que té un major pes a l'hora de desenvolupar en els individus un discurs igualitari perquè aporta capacitat als individus per ampliar possibilitats i alternatives de vida.

L'ensenyament té repercussions en la formació professional amb miraments cap al mercat laboral i també influeix en la capacitat de pensar sobre les relacions socials, de dur a terme plans de vida i acomodar-se a circumstàncies noves, també és important per a les oportunitats de desenvolupar alternatives en els plans de vida i alternatives d'acció.

Permet afrontar millor els canvis socials, dóna una visió més pluralista, no uniforme de la societat. El capital cultural dels individus és molt important a l'hora de saber afrontar reptes nous i situacions socials noves, permet manejar la situació social personal amb més flexibilitat.

La formació permet utilitzar les eines que ofereix la democràcia per expressar opinions, per fer demandes ciutadanes (protestes, mobilitzacions col·lectives), en definitiva, una educació democràtica és un factor activador d'un discurs igualitari. Contràriament, una socialització jeràrquica i autoritària suposa mantenir una predisposició cap a la dominació social o lluitar per no ser dominat, a la vegada que implica no saber deixar participar els altres en la construcció d'un nou sistema social que permeti acomodar els residents nous.

Paper de la l'escola per evitar ressentiments i xenofòbies

Després d'afirmar que l'educació juga un factor decisiu en la construcció d'un discurs igualitari, creiem important incidir en la institució escolar. Pensam que és necessari demanar-se com l'escola pot fomentar la convivència harmònica.

En primer lloc, l'escola pot contribuir a formar un discurs més igualitari, impulsant una formació inicial i contínua del professorat d'educació infantil, primària i secundària que li permeti conèixer millor la nova situació educativa i social. El professorat necessita una nova mentalitat i una preparació per poder fer una tasca pedagògica efectiva que impulsi el respecte de «l'altre», minori problemes de convivència i faciliti la integració escolar i social dels alumnes immigrants. Per això, necessita més formació en matèria de resolució de conflictes, llengua i cultura dels estrangers, el professorat de suport necessitaria conèixer la llengua dels immigrants.

En segon lloc, creiem important i necessari potenciar la dotació de recursos: la creació de centres nous, dotació de més professorat i professorat d'origen immigrant, plans d'acollida individualitzats i programes d'adaptació curricular, programes per desenvolupar valors interculturals, programes per aproximar les famílies, assessorament a centres, coordinació amb altres serveis socials, incorporació en el currículum la llengua materna dels estrangers... i dotar les escoles de capacitat per atendre a tots els alumnes i oferir així, una acció educativa de qualitat que pugui donar resposta a les necessitats educatives concretes de l'entorn sociocultural del centre. Entenem que el problema no és la presència d'alumnes immigrants sinó la manca de recursos educatius que disposen les escoles per convertir la diversitat en un projecte enriquidor.

Finalment, per arribar a unes relacions culturals millors necessitam conèixer millor la realitat promocionant la realització d'estudis i treballs de camp. La investigació educativa ens pot proporcionar orientacions innovadores amb relació a les relacions interculturals i a la integració

d'alumnes immigrants en el centre escolar i social. Per tant, hem d'aprendre a definir la diversitat començant per conèixer millor la realitat.

En definitiva, totes aquestes mesures tenen la finalitat de potenciar una educació integradora que tingui en compte el respecte a les identitats culturals, una educació que ha d'implicar a tots els alumnes, que sigui una manera de relacionar-se, creant possibilitats d'enteniment mutu a l'aula, a l'escola i al barri o poble.

CONCLUSIONS

És arriscat fer prediccions de futur sobre immigració i assentaments, així i tot, pareix clar que seguiran sent importants els factors que provoquen la immigració a les Illes Balears. Pareix probable que les taxes de fertilitat seguiran sent baixes: poques facilitats perquè les dones compaginin la vida familiar i laboral —treballs a temps complet i poca flexibilitat horària, elevat cost de l'atenció a les persones majors i la població infantil, augment del cost de l'habitatge familiar, etc.— amb la qual cosa seguirà minvant la mà d'obra. La millora de l'educació i la demanda de treballadors especialitzats suposarà que hi hagi poques persones de l'illa disposades a fer treballs no especialitzats, la qual cosa atraurà mà d'obra immigrant. Pareix que se seguirà mantenint un model econòmic desenvolupista i consumista de recursos, i un model laboral basat en la desqualificació, els baixos salaris i la precarietat. Així mateix, pareix que se seguiran mantenint les desigualtats nord-sud, això obligarà molta gent a fugir de la pobresa i els conflictes. Sostenim que, en tant que la globalització signifiqui incloure certes àrees en la prosperitat econòmica i excloure'n d'altres, la immigració seguirà creixent.

Aquesta evolució presenta reptes a les polítiques existents sobre immigració i assentaments:

En primer lloc, entenem que les polítiques d'immigració haurien de contenir una planificació econòmica, demogràfica, social i cultural a llarg termini i en l'àmbit local i autonòmic, amb caràcter interdepartamental i vinculant que permeti arribar a acords reals i efectius entre les institucions implicades.

En segon lloc, una de les metes que ha de plantejar-se la nostra comunitat és incidir més en la igualtat bàsica de tots els éssers humans en termes de participació real en el poder i la riquesa, això és la base per arribar a una democràcia pluralista que permeti el reconeixement social i cultural dels que vénen de fora, i a la vegada, ens permeti compartir la realitat institucional, cultural i lingüística de les Illes Balears. Per tant, apostam per un reconeixement de les nostres diferències que, a la vegada, ens permeti gaudir als autòctons, forasters, estrangers i immigrants de cert estatus econòmic, social, cultural, polític... en un espai social compartit.

En tercer lloc, entenem que necessitam definir principis comuns de convivència, que tinguin en compte la necessitat de consolidar una llengua vehicular comuna, un pacte de convivència mitjançant el qual la societat receptora es compromet a una ciutadania igualitària, a un tracte just, a què hi hagi un equilibri social, mentre que la societat d'arribada es compromet a assumir la realitat cultural, institucional i lingüística de les Illes Balears, una realitat que, a la vegada, ha estat conformada històricament per moltes realitats culturals distintes.

En quart lloc, creiem important aconseguir unes relacions interculturals justes entre les generacions joves. Entenem que la construcció d'una imatge positiva «de l'alteritat» dependrà, en gran mesura, que la institució escolar sigui capaç d'assumir els nous reptes que planteja l'arribada massiva d'immigrants. En definitiva, hem d'apostar per una educació intercultural que aprofiti les diferències i ens permeti respectar «l'altre», a partir de la defensa dels drets humans i dels drets constitucionals.

Finalment, en cinquè lloc, hem de tenir en compte que un altre dels reptes que hem d'afrontar en aquests moments és el clima hostil que es percep cap a la immigració islàmica, la qual cosa alimenta prejudicis i discriminacions. Entenem que es necessari treballar per millorar la imatge de la immigració islàmica començant per la detecció de discursos racistes per així poder discutir-los, corregir-los i adaptar el llenguatge per eliminar els comentaris o expressions racistes, en tots els sectors socials amb la implicació de les forces polítiques, agents socials, ONG i altres moviments cívics.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Alonso, L. E. (1998). *La mirada cualitativa en sociología*. Madrid: Fundamentos.

Börgstrom, M. (2002). «La relación de la sociedad y la escuela sueca con niños de otro transfondo étnico y lingüístico». Ponència presentada en el Seminario Inmigración y sistemas educativos. Madrid, 13-14 de juny de 2002.

Birsl, U.; Solé, C. (coord.) (2004). *Migración e interculturalidad en Gran Bretaña, España y Alemania*. Barcelona: Anthropos Editorial. Rubí.

Cachón, L. (2003). «La inmigración en España: los desafíos de la construcción de una nueva sociedad» dins *Migraciones* 14, 219-304.

Carrasco, S.; Soto, P. (2003). *Inmigració i diversitat sociocultural a les escoles de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Castles, S. (2000). *Ethnicity and Globalization*. Londres: SAGE Publications Ltd.

Colectivo Ioé i CIMOP (1995). *Discursos de los españoles sobre los extranjeros. Paradojas de la alteridad*. Madrid: CIS.

Ibáñez, J. (1992). *Más allá de la sociología. El grupo de discusión: Técnica y crítica*. Madrid: Siglo XXI. España Editores. (Primera edició 1979)

Lucas, Javier de (2003). *Globalització i identitats. Claus polítiques i jurídiques*. Barcelona: Col·lecció Temes Contemporanis: Pòrtic.

March, M. X.; Orte, C. (2004). «Educació i immigració a les Illes Balears: cap a una dualització escolar i social?» dins March M. X. (dir.) *Anuari de l'educació de les Illes Balears 2004*. (pàg. 80-105) Palma: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

Marí, I. (2002). «Un pacte per a la convivència» dins *Quadern de debat*. núm. 100 pàg. 17-21.

Miquel, A. (2002b). «Immigració» dins Consell Econòmic i Social de les Illes Balears 2001. *Memòria del CES sobre l'economia, el treball i la societat de les Illes Balears*. Llibre II. (pàg. 789-807) Palma: Consell Econòmic i Social de les Illes Balears.

Pajares, M. (2003). «Discriminación racial y políticas antidiscriminatorias» dins Garganté, S.; Pajares, M.; Cachón, L.; Egenberger, V. *La discriminación racial. Propuestas para una legislación antidiscriminatoria en España*. (pàg. 13-38) Barcelona: Icaria.

Vila, I. (1999). «Inmigración, educación y lengua propia» dins AA.VV. *La inmigración extranjera en España. Los retos educativos*. (pàg. 145-165) Barcelona: Fundació La Caixa. Col·lecció Estudis Socials, núm. 1-2000.